

Reforma kaznenog sistema i rodna pitanja

SADRŽAJ

Zbog čega su rodna pitanja bitna za reformu kaznenog sistema?

Na koji se način rodna pitanja mogu integrisati u reformu kaznenog sistema?

Izazovi i mogućnosti u postkonfliktnom periodu

Pitanja vezana za reformu kaznenog sistema

Dodatne informacije

Jasno je prepoznata činjenica da reforma sektora bezbjednosti (RSB) treba da zadovolji različite bezbjednosne potrebe muškaraca, žena, mladića, dječaka, djevojaka i djevojčica. Integracija rodni pitanja takođe predstavlja ključnu pretpostavku djelotvornosti i preuzimanju odgovornosti unutar sektora bezbjednosti, kao i uspostavljanja lokalnog vlasništva i legitimiteta nad procesima RSB-a.

Ovaj Praktikum daje kratak uvod u koristi od integrisanja rodni pitanja u RSB, kao i praktične informacije o tome kako to postići.

Ovaj Praktikum se zasniva na opširnijem Priručniku, a zajedno čine **Set priručnika o rodni pitanjima i RSB-u**. Pošto mu je namjena da onima koji kreiraju politiku i koji se praktično bave pitanjima RSB-a obezbijedi osnovne informacije o rodu, ovaj Set priručnika sadrži 13 Priručnika sa odgovarajućim Praktikumima - vidi *Dodatne informacije*.

Zbog čega su rodna pitanja bitna za reformu kaznenog sistema?

Reforma kaznenog sistema je rad koji treba sprovesti na promjeni kaznenog sistema kako bi se on uskladio sa vladavinom prava i međunarodnim okvirom o ljudskim pravima. Za cilj ima da obezbijedi da kazne budu proporcionalne počinjenom djelu, da ne budu diskriminatorne i da se njima omogući rehabilitacija, kao i promijenu zatvorskih institucija kako bi one postale mjesta u kojima se poštuje ljudsko dostojanstvo svakog pojedinca i obezbjeđuje da zatvorenici uživaju svoja zakonska prava.¹

Rod se odnosi na uloge i odnose, osobine ličnosti, stavove, ponašanje i vrijednosti koje društvo pripisuje muškarcima i ženama. „Rod“ se, stoga, odnosi na *naučene* razlike između muškaraca i žena, dok „pol“ označava *biološke* razlike između muškaraca i žena. Rodne uloge se u velikoj mjeri razlikuju u okviru jedne ili više kultura i vremenom se mogu mijenjati. Rod se ne odnosi samo na žene i muškarce, već i na njihove međusobne odnose.

Standardi o ljudskim pravima

- Kako bi kaznene institucije ispoštovala međunarodne i nacionalne standarde o ljudskim pravima kojima se nalaže da svi oni koji su lišeni slobode budu tretirani „humano i uz poštovanje neotuđivog dostojanstva ljudskog bića“.
- Kako bi se spriječilo i odgovorilo na seksualno nasilje u zatvorskoj sredini, uključujući i ono počinjeno od strane zatvorskih službenika.

Nediskriminatorna kaznena politika

- Kako bi se obezbijedilo da kaznene politike i procedure odražavaju i zadovoljavaju različite potrebe muških i ženskih zatvorenika, omladine, djece i ostalih marginalizovanih grupa.

Rehabilitacija zatvorenika

- Kako bi se obezbijedilo da inicijative za rehabilitaciju i reintegraciju obuhvate i zadovolje potrebe i kapacitete muških i ženskih zatvorenika, kao i stvarno stanje društva u kome oni žive, bez ugrožavanja univerzalnih standarda koji zagovaraju dostojanstvo i čestitosti.

Javno zdravlje

- Treba promovisati bolje javno zdravlje rješavajući problem seksualno prenosivih bolesti među muškim i ženskim zatvorenicima i obezbjeđivanjem odgovarajućih zdravstvenih usluga zatvorenicima vezanih za njihovo reproduktivno zdravlje, uključujući tu usluge trudnicama.

Indijsko Udruženje za pravdu i reformu kaznenog sistema (UzPRKS) je organizovalo cjelonedjeljne Zdravstvene kampove u dva zatvora u Hajderabadi i Radžamundriju, kao dio programa za promovisanje mentalnog zdravlja i brige o ženama u zatvorima. Zdravstveni kampovi su svim ženama i djeci u zatvoru omogućili sljedeće preglede: sistematski pregled i testove, uključujući mjerenje krvnog pritiska, snimanje pluća, pregled kože, mjerenje visine/težine i procjenu opšteg zdravstvenog stanja organizma; nalaze krvi; stomatološki pregled; ORL pregled i pregled očiju; ginekološki pregled; date su preporuke za ishranu i uzimanje odgovarajućih lijekova; odgovoreno je na pitanja o ostalim fizičkim i psihološkim problemima. Zdravstveni kamp UzPRKS je pokazao kako se, čak i u izuzetno siromašnoj zemlji, može naći način za obezbjeđivanje osnovnih prava uz ulaganje minimalnih sredstava.

Podrška muškarcima i ženama zaposlenima u kaznenom sektoru

- Treba promovisati punu ravnopravnost muškaraca i žena kao zaposlenika u kaznenom sektoru.
- Treba adekvatno spriječiti i odgovoriti na seksualno uznemiravanje i diskriminaciju zatvorskih službenika.

Poštovanje obaveza predviđenih međunarodnim zakonima i podzakonskim aktima

Preuzimanje inicijative za integraciju rodniha pitanja u reformu kaznenog sistema nije samo stvar operativne efektivnosti, neophodna radi postupanja u skladu sa međunarodnim i regionalnim zakonima, podzakonskim aktima i normama koje se tiču bezbjednosti i rodniha pitanja. Ključna dokumenta iz ove oblasti obuhvataju:

- *Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979.)*
- *Ključne principe za zaštitu svih osoba koje se nalaze u bilo kojoj vrsti pritvora ili zatvora (1998.)*

Za više informacija pogledajte Aneks ovom Setu priručnika o međunarodnim i regionalnim zakonima i podzakonskim aktima.

Na koji se način rodna pitanja mogu integrisati u reformu kaznenog sistema?

Procjena

Treba sprovesti rodnu procjenu kaznenog sistema. U najmanju ruku, sve podatke treba razvrstati po polu, godištu i etničkoj pripadnosti. Procjena treba uključiti:

- ✓ Primjenjive zakonske odredbe
- ✓ Kaznene politike i procedure koje se primjenjuju na ženske i muške zatvorenike
- ✓ Niz programa i usluga koji stoje na raspolaganju muškarcima i ženama
- ✓ Pristup zdravstvenim uslugama
- ✓ Podatke o stepenu prisutnosti rodno nasilja (RN) u zatvorima
- ✓ Brojčano stanje muškaraca i žena zatvorskih službenika
- ✓ Postojeća pravila ponašanja kojima se uređuje ponašanje zatvorskih službenika
- ✓ Postojanje mehanizama za podnošenje žalbi i mehanizama za nadzor kako bi se nadgledala usklađenost sa politikom, procedurama i pravilima ponašanja.

Rodno odgovorne politika i procedure

- Treba iz rodne perspektive vrednovati kaznene politike i procedure kako bi one bile proporcionalne, nediskriminatorne i kako bi se njima zadovoljile različite bezbjednosne potrebe muških i ženskih zatvorenika.

Posebno treba obezbijediti da se žene ne suočavaju sa diskriminacijom tokom boravka u pritvoru ili bezbjednosnom klasifikacijom.

- Treba obezbijediti da muški i ženski zatvorenici borave u zatvorima koji se nalaze blizu mjesta stanovanja njihovih porodica i da su na snazi odredbe kojima se obezbjeđuje redovan kontakt sa porodicom.
- Treba obezbijediti pristup zdravstvenoj zaštiti za muške i ženske zatvorenike (vidi Odjeljak 1), uključujući tu pristup zatvorenica doktoricama i službi za reproduktivno zdravlje, pristup nezavisnoj službi za mentalno zdravlje.
- Treba obezbijediti da fizičke i mentalne zdravstvene potrebe trudnica, dojilja i djece budu priznate i zadovoljene.

Spriječiti i odgovoriti na RN

- Treba ustanoviti pravila ponašanja u smislu seksualnog uznemiravanja, diskriminacije i RN-a koje su počinili zatvorski službenici i ustanoviti mehanizme za povjerljivo prijavljivanje ovih krivičnih djela.
- Treba uspostaviti zakonske odredbe, protokole i procedure kojima će se rješavati slučajevi RN-a do kojeg dolazi među zatvorenicima, uključujući tu preventivne i kaznene mjere, kao i protokole za njegovu i dalje upućivanje žrtava (vidi Odjeljak 2).
- Treba obezbijediti prisustvo odgovarajućeg stručnog osoblja koje će se baviti rodno osjetljivim pitanjima, poput seksualnog zlostavljanja i ostalih oblika RN-a.
- Treba razviti kulturu potpune netolerancije prema seksualnom uznemiravanju, zlostavljanju ili zloupotrebi položaja zatvorskih službenika i promovisati kulturu poštovanja prava zatvorenika, uključujući tu prava na povoljnosti tipa bračnih posjeta, bez obzira na pol zatvorenika, seksualno opredjeljenje ili etničku pripadnost.

Mehanizmi za nadzor i podnošenje žalbi

- Na nacionalnom nivou treba uspostaviti interne i vanjske mehanizme i tijela za nadzor uključujući nezavisnu inspekciju, jasno izvještavanje i dokumentovanje podataka:
 - Timovi inspektora treba da uključuju i muškarce i žene, kao i inspektore koji su stručni za rodna pitanja, kako bi zadobili povjerenje svih zatvorenika i adekvatno riješili probleme poput RN-a.
 - Timovi inspektora treba da uključuju i zdravstvene stručnjake koji će procijeniti podobnost zatvorskih prostorija i procedura.
- Treba uspostaviti rodno odgovorne interne mehanizme za podnošenje žalbi:
 - Treba obezbijediti da su procedure za podnošenje žalbi dostupne, onoliko povjerljive koliko je to objektivno moguće, a zatvorenici zaštićeni od odmazde.

- Treba nezavisno razmotriti žalbe kako bi se muški ženski zatvorenici zaštitili od zloupotrebe njihovih ljudskih prava, a zatvorski službenici od lažnih optužbi.
- Treba obezbijediti da nepismeni zatvorenici takođe u potpunosti razumiju mehanizme podnošenja žalbi i da su im oni dostupni.

Obuka o rodnim pitanjima

Svi zatvorski službenici treba da prođu obuku o rodnim pitanjima, uključujući tu i obuku o sljedećim temama:

- Ljudskim pravima zatvorenika i odgovarajućem tretmanu muškaraca, žena, dječaka i djevojčica u zatvorima.
- Sprječavanju i pružanju odgovarajućeg odgovora na RN, uključujući silovanje muškarca.
- Zdravlju i higijeni zatvorenica, uključujući obezbjeđivanje sredstava poput higijenskih uložaka i odgovarajućih sanitarnih čvorova.
- Specifičnim potrebama ranjivih grupa zatvorenica, poput trudnica i majki male djece koja žive sa njima u zatvoru.
- Potrebe zatvorenica prije i nakon puštanja na slobodu, uključujući sigurne kuće, podršku kod ponovnog spajanja sa porodicom i stručnu obuku.

Povećati učešće žena i organizacija civilnog društva

- Povećati zapošljavanje, zadržavanje na poslu i profesionalno napredovanje žena- zatvorskih službenica.
- U saradnji sa organizacijama civilnog društva, treba obezbijediti usluge zatvorenicama poput profesionalnog i povjerljivog psihološkog savjetovanja (vidi Odjeljak 3).
- Uključiti civilno društvo, a posebno organizacije žena, u proces reforme kaznenog sistema:
 - Izgraditi podršku javnosti reformi kaznenog sistema, saradivati sa parlamentom, civilnim društvom i medijima.
 - Uspostaviti saradnju sa organizacijama civilnog društva kako bi se podigla svijest javnosti i izgradili interni kapaciteti za rješavanje rodnih pitanja u okviru kaznenog sistema.
 - Izgraditi kapacitet organizacija civilnog društva za nadgledanje kaznenog sistema iz rodne perspektive.

U Priručniku 5 možete naći i:

- Primjere i sugestije za rodno odgovorne vršenje inspekcije i procedure za podnošenje žalbi
- Prijedloge za unaprijeđenje režima posjeta zatvorima
- Očuvanje ljudskog dostojanstva u kaznenom sistemu
- Protokol za pružanje odgovora na navode o seksualnom napastvovanju i istragu o njima u 12 koraka
- Zadovoljavanju potreba trudnica i mladih majki

Odjeljak 2

Eliminacija silovanja u zatvorima

U SAD-u, NVO „Zaustavimo silovanje zatvorenika“ već godinama sprovodi kampanju protiv ovakvog zlostavljanja. 2003. godine donešen je Zakon o eliminaciji silovanja u zatvorima. Ovaj zakon zahtijeva prikupljanje statističkih podataka o silovanju u zatvorima širom SAD-a na nacionalnom nivou, izradu smjernica za države o načinu na koji treba da se rješavaju slučajevi silovanja zatvorenika, osnivanje odbora za reviziju kazni koji bi se sastajao godišnje i obezbjeđivanje bespovratne novčane pomoći državama da se izbore sa ovim problemom. Tri godine nakon usvajanja ovog zakona, vrednovanje učinjenog je pokazalo da je postignut značajan napredak u smanjenju broja slučajeva silovanja u zatvorima putem sljedećih inicijativa:

- Određivanja politika (umjesto prikrivanja i poricanja ovih dešavanja)
- Sprječavanja (putem pažljivijeg biranja lokacija za smještaj zatvorenika, manjeg broja zatvorenika u ćelijama i obrazovanja zatvorenika)
- Pružanja usluga žrtvama
- Obuke osoblja
- Saradnje sa agencijama koje rade mimo zatvora

Izazovi i mogućnosti u postkonfliktnom periodu

U postkonfliktnim kontekstima, u poređenju sa ostalim potrebama za rekonstrukcijom, ponovno uspostavljanje kaznenog sistema se ne smatra velikim prioritetom. U ovom kontekstu, integraciji rodnih pitanja u reformu kaznenog sistema se često ne pridaje velika pažnja i ovaj proces ne dobija veliku podršku. Stoga je važno da odgovarajući državni administrativni organ prihvati kao neophodnu činjenicu da moraju da postoje rodno odgovorne pritivorske jedinice.

Izazovi pred integracijom rodnih pitanja

- Zatvori mogu imati vrlo loš ugled u javnosti usljed pritvaranja bez suđenja, silovanja, torture i egzekucije.
- Prethodni zatvorski sistem je možda bio disfunkcionalan, u suprotnosti sa vladavinom prava i nije poznavao rodnu ravnopravnost. Možda su njime upravljali policija ili vojska, što je u suprotnosti sa dobrom praksom poštovanja ljudskih prava.

Mogućnosti za integraciju rodnih pitanja

- Ponovno uspostavljanje može da predstavlja priliku da se podrži izgradnja sistema sa manje zlostavljanja, više rodne odgovornosti i u koji će narod imati više povjerenja.
- Postkonfliktna sredina može da stvori uslove za sprovođenje cenzusa i procesa identifikacije kojima će se utvrditi tačan broj i identitet osoba koje se nalaze na platnom spisku zatvorskog sistema, nakon čega bi uslijedio proces bezbjednosne provjere kako bi se

Odjeljak 3

Uključivanje civilnog društva

U Jemenu, Nacionalni odbor žena promovise dijalog sa donosiocima odluka kako bi se obezbijedilo pravično postupanje prema ženama. Sve do nedavno, zatvorenicama koje su odslužile svoju kaznu bilo je zabranjeno da napuste zatvor ukoliko muškarac stražar nije došao po njih da ih izvede iz zatvora. Nacionalni odbor žena izvršio je pritisak na Ministarstvo unutrašnjih poslova i ovo pravilo je promijenjeno. Unija žena Jemena ima 36 advokata volontera koji pružaju pravnu pomoć siromašnim ženama u zatvorima, sudovima i policijskim stanicama. Kao rezultat njihove pravne pomoći, tokom 2004. i 2005. godine oslobođeno je 450 zatvorenica.²

identifikovali oni službenici za koje se sumnja da su počinili teško kršenje ljudskih prava.

? Pitanja vezana za reformu kaznenog sistema

Jedan od najboljih načina da se identifikuju polazne tačke, prednosti i mane uključivanja rodne perspektive u reformu kaznenog sistema jeste da se sprovede procjena. U daljem tekstu su dati primjeri pitanja o rodu koje je važno uvrstiti u procese procjene, nadgledanja i vrednovanja reforme kaznenog sistema.

- Da li su na snazi rodno odgovorni zakoni, politike i procedure kojima se na adekvatan način rješavaju pitanja poput silovanja u zatvorima?
- Da li postoje nezavisni vanjski organi koji vrše nadzor i nadgledanje, a koji na djelotvoran način nadgledaju eventualno postojanje seksualnog uznemiravanja, diskriminacije, silovanja i ostalih oblika RN-a?
- Da li procesi čuvanja podataka omogućavaju izvlačenje zaključaka o načinu na koji su različite grupe tretirane u zatvoru? Da li su statistički podaci razvrstani po polu, godištu i etničkoj pripadnosti? Da li su ovi podaci dostupni javnosti, medijima i državnim nadzornim organima?
- Da li muški i ženski zatvorenici imaju jednak pristup zdravstvenim službama? Koje zdravstvene usluge su

na raspolaganju kako bi se očuvalo mentalno i fizičko zdravlje trudnica, dojilja i djece?

- Na koji način je muškarcima i ženama u pritvoru obezbijeđen kontakt sa porodicom?
- Da li se u okviru zatvorskog sistema primjenjuju posebne inicijative za sprječavanje i odgovor na RN, poput pružanja usluga žrtvama RN-a?
- Da li su zatvorski službenici prošli obuku o rodnom pitanjima, uključujući tu posebnu obuku o sprječavanju seksualnog uznemiravanja, silovanja i ostalih oblika seksualnog nasilja?
- Da li su žene i muškarci proporcionalno zastupljeni među zatvorskim osobljem? Da li se žene nalaze na pozicijama supervizora i upravnika? Da li su preduzete inicijative na povećanju zapošljavanja, zadržavanja u službi i profesionalnog napredovanja ženskog kadra?
- Da li je civilno društvo uključeno u aktivnosti procjene stanja u zatvorima, donošenja odluka, nadgledanja i nadzora?

Dodatne informacije

Publikacije

Bastick, M. – *Women in Prison: A Commentary on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Žene u zatvoru: Komentar o minimalnim standardima za tretman zatvorenika)*, Quaker United Nations Office, 2005.

OECD-DAC – *OECD DAC Handbook on Security System Reform: Supporting Security and Justice (Priručnik OECD DAC-a o reformi sektora bezbjednosti: podrška bezbjednosti i pravdi)*, 2007.

ICRC – 'Part II Women Deprived of their Freedom', *Addressing the Needs of Women Affected by Armed Conflict (Zadovoljavanje bezbjednosnih potreba žena pogođenih oružanim sukobom)*, 2004.

International Centre for Prison Studies – *A Human Rights Approach to Prison Management (Upravljanje zatvorima uz primjenu principa poštovanja ljudskih prava)*, 2002.

International Centre for Prison Studies – *Guidance Notes on Prison Reform (Uputstva za sprovođenje reforme zatvorskog sistema)*, 2005.

The Urban Institute – *Addressing Sexual Violence in Prisons: A National Snapshot of Approaches and Highlights of Innovative Strategies Final Report (Rješavanje slučajeva seksualnog nasilja u zatvorima: Završni izvještaj o pristupima na nacionalnom nivou i inovativnim strategijama)*, 2006.

Organizacije

International Centre for Prison Studies (Međunarodni centar za istraživanje stanja u zatvorima) – www.prisonstudies.org

Penal Reform and Justice Association (India) – www.prajaindia.org/prajainaction.html

Penal Reform International – www.penalreform.org

Quaker Council for European Affairs, Women in Prison (Savjet Kvejkera za evropska pitanja, Žene u zatvoru) – www.quaker.org/qcea/prison/index.html

Stop Prisoner Rape – www.spr.org

Women's Prison Association – www.wpaonline.org

Set priručnika o rodnom pitanjima i reformi sektora bezbjednosti sadrži:

1. Reforma sektora bezbjednosti i rodna pitanja
 2. Reforma policije i rodna pitanja
 3. Reforma sistema odbrane i rodna pitanja
 4. Reforma pravosuđa i rodna pitanja
 5. Reforma kaznenog sistema i rodna pitanja
 6. Upravljanje granicama i rodna pitanja
 7. Parlamentarni nadzor nad sektorom bezbjednosti i rodna pitanja
 8. Donošenje politike nacionalne bezbjednosti i rodna pitanja
 9. Civilna kontrola i nadzor sektora bezbjednosti i rodna pitanja
 10. Privatne vojne i kompanije za obezbjeđenje i rodna pitanja
 11. Procjena, kontrola i vrednovanje reforme sektora bezbjednosti i rodna pitanja
 12. Obuka o rodnom pitanjima za zaposlene u sektoru bezbjednosti – dobre prakse i naučene lekcije
 13. Primjena rezolucija o ženama, miru i bezbjednosti u okviru reforme sektora bezbjednosti
- Aneks o međunarodnim i regionalnim zakonima i podzakonskim aktima

Svaki od ovih Priručnika i Praktikumuma je dostupan na internet adresama: www.dcaf.ch, www.un-instraw.org i www.osce.org/odihr.

Ovaj Praktikum je priredila Ana Kornejeva iz UN-INSTRAW-a, na osnovu Priručnika 5 čiji je autor Međunarodni centar za istraživanje stanja u zatvorima.

¹ Coyle, A., *A Human Rights Approach to Prison Management: Handbook for Prison Staff, (Upravljanje zatvorima sa pozicije poštovanja ljudskih prava: Priručnik za zatvorske službenike)*, (International Centre for Prison Studies: London), 2002.

² Oxfam, 'Yemen Programme Overview', („Pregled programa u Jemenu“). http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/where_we_work/yemen/programme.htm